Nieuwsbrief juni 2026

Herinneren, herkennen, erkennen – woensdag 10 juni 2026

Stichting Struikelstenen Gooise Meren

Een nieuw huis betrekken en dan eens even op onderzoek uitgaan naar de historie van dit pand. Zo begon vier jaar geleden een proces dat op woensdag 10 juni 2026 uitmondde in het leggen van drie struikelstenen in het trottoir voor Sophialaan 6 in Naarden. Bewoners Rik en Marieke Vandewall achterhaalden dat hier kort voor en in het begin van de Tweede Wereldoorlog het echtpaar Simon en Hedwig Oberdorfer-Springer en broer/zwager Julius Springer woonden tot aan hun door de nazi's afgedwongen vertrek naar eerst Westerbork en uiteindelijk Sobibor waar ze onmiddellijk na aankomst werden vermoord.

Aan hun verblijf in Nederland was een vlucht in 1939 vanuit de haven van Hamburg voorafgegaan. Met het berucht geworden schip de St. Louis dat met zijn 900 Joodse vluchtelingen uit Duitsland niet mocht aanleggen in eerst Havana en daarna Miami. Onverrichterzake keerde het schip vol wanhopigen terug naar Europa waar de Oberdorfers via Antwerpen in Naarden terechtkwamen maar evengoed uiteindelijk toch in de val van de nazi's liepen.

Na hun ontdekking van deze eerdere bewoners van hun nieuwe huis vonden de Vandewalls het een morele plicht hier iets mee te doen. Rik vroeg op eigen kosten struikelstenen aan, schreef een boekje, mede als toekomstige nalatenschap voor weer volgende bewoners van Sophialaan 6, en verzorgde een gastles op de Naardense Rehobothschool waarvan een klas bij de steenlegging aanwezig was.

Sophialaan 6 in Naarden tijdens de legging.

Stichting Struikelstenen Gooise Meren

Op de Naardense Graaf Janlaan werden struikelstenen gelegd voor twee tegenover elkaar liggende huizen, de nummers 27 en 28. In totaal dertien (!) stenen. Ook op nummer 27 ging het om Duitse vluchtelingen: het echtpaar Walther en Gertrud Behrendt-Fränkel, hun drie kinderen Heinrich, Johanna Eleonore en Peter en Gertruds neefje en nichtje Otto Jacob Kahn en Hanna Kahn.

Na zes Naardense jaren (voor de kinderen Kahn slechts twee jaren) volgde deportatie waarbij het gezin compleet uit elkaar werd gerukt. De ouders Behrendt kwamen via Theresienstadt in Auschwitz terecht, waar ze een half jaar later werden vermoord. De kinderen kwamen pas veel later naar eerst Theresienstadt en daarna eveneens Auschwitz, waardoor de twee jongsten, tweelingen, het overleefden; het oudere broertje Heinrich werd nog doorgetransporteerd naar Dachau waar hij vlak voor de bevrijding overleed. Jongste broer Peter stierf na terugkomst in Nederland door uitputting, waardoor zus Johanna als enige echt overleefde; haar leven leidde naar de VS waar ze in 2004 overleed.

Neefje en nichtje Kahn waren al eerder uit Naarden weggehaald; in 1941 moesten ze terug naar hun moeder – die ze juist had doen vluchten naar Nederland – in Dortmund. Gedrieën zijn ze naar het Poolse Zamosc verbannen waarna ieder verder spoor ontbreekt. Dat er voor de steenlegging voor Graaf Janlaan 27 geen nabestaanden konden worden gevonden, evenals eerder Sophialaan 6, behoeft dan ook niet te verwonderen.

Het leggen van de stenen aan de Jan Graaflaan 27.

Stichting Struikelstenen Gooise Meren

Gelukkig was dat wel het geval bij het overliggende huis op nummer 28. Hier hebben twee families gewoond, Bloch-de Wolff (Nederlands) en Heidemann-Apolant (Duitse vluchtelingen). Van de eerste waren twee nabestaanden De Wolff bij de steenlegging aanwezig; zij lazen ook het verhaal van hun familieleden Joseph Bloch, Alida Bloch-De Wolff en dochter Enny Bloch, allen vermoord in Sobibor.
De Heidemanns – het echtpaar Leo en Clara en (schoon)zus Lea Jacoby-Heidemann – kwamen in 1936 als vluchtelingen vanuit Duitsland naar Nederland en lijken als huurders van enkele kamers te zijn ingetrokken bij de familie Bloch. De Heidemanns waren bemiddeld en leken een tijdlang kansrijk om door betaling en zelfs door uitwisseling naar Palestina te ontkomen aan het dreigende lot, maar beide reddingsacties kwamen te laat. Ook deze familie werd ten slotte in Sobibor vermoord.

Nabestaanden spreken bij de Jan Graaflaan 28.

Stichting Struikelstenen Gooise Meren

Het leggen van struikelstenen voor nummer 13 op de Sandtmannlaan in Naarden – beroemd om zijn louter uit hout opgetrokken huizen – krijgt een bijzonder aanzien door de bijdrage van nabestaande Marianne Bramson. Zij is de kleindochter van Lodewijk Bramson en Mina Bramson-Van den Berg en nicht van Jacques Bramson, die in respectievelijk Auschwitz, Auschwitz en Sobibor werden vermoord. Lodewijk is de man van de papierfabriek Bramson (eerst Amsterdam, na uitbreiding Amersfoort en bekend van o.a. de enveloppen voor de eermalige Postcheque- en Girodienst), die na de oorlog kon worden voortgezet door zoon Joseph die als enige van het gezin overleefde, dankzij onderduik bij een familie De Haan van wie bij de steenlegging eveneens nazaten aanwezig waren.

Marianne Bramson, wier vader Joseph uiteindelijk bijna honderd mocht worden, deed bij de steenlegging indringend verslag aan de hand van talloze schrijfsels van haar grootvader Lodewijk die een bijzonder licht werpen op de periode waarin deze tot niets doen was gedwongen nadat eerst de Duitsers zijn bedrijf hadden geconfisqueerd en vervolgens in de onderduik. Hij schreef, zoals Marianne memoreerde, “om zijn droevige gedachten af te leiden, en om geestelijk paraat te blijven.” Wat de kleindochter daarbij vooral opviel: de humor waarmee haar grootvader schreef.

Sandtmannlaan in Naarden.

Stichting Struikelstenen Gooise Meren

Maar ook voor Lodewijk was er de dreigende kant. Marianne: ‘Zijn Droomvertellingen, geschreven vanuit het perspectief van een oude spiegel, zijn aangrijpend. Een spiegel die stil aan de muur hangt, die niets kan doen, maar alles ziet. Zoals hij zelf. Verborgen, afhankelijk van anderen, gevangen in zijn gedachten. En toch bleef hij schrijven — over menselijke zwakheden, maar ook over de noodzaak om mens te blijven. Juist in moeilijke tijden. Hij probeerde iets van het gewone leven vast te houden. Hij schreef over kleine dingen: een kind, een gezin, dagelijkse beslommeringen. Alsof hij zichzelf eraan herinnerde dat er ooit weer een tijd ná de oorlog zou zijn. Voor hem, en voor Mina en Jacques, kwam die tijd er niet.’

Marianne Bramson betrekt in haar bijdrage nadrukkelijk het belang van mensen die hun nek durven uitsteken naar hen die bedreigd of vervolgd worden. Zoals de familie De Haan dat jegens haar vader deed. Dát is wat volgens haar hoop geeft; dat er steeds weer mensen zullen opstaan die hun armen uitspreiden en hun deuren openen. Die de menselijkheid voorop zetten.

Later rept Marianne, bezijden de steenlegging, over de enorme hoeveelheid door grootvader Lodewijk bijeen geschreven nalatenschap. Waarvan ze overweegt ze uit te doen geven, maar waarover ze nog twijfels heeft en vooral over het hoé.

Lodewijk Bramson.

Stichting Struikelstenen Gooise Meren

Even verderop in de Sandtmannlaan krijgt de steenlegging een vervolg op nummer 24. Hier woonden in het toen nieuwe pand Eliazer (Leo) en Roza (Roosje) Reens-Jacobs. Dit echtpaar heeft getracht via een vlucht naar België aan deportatie te ontkomen, maar na nabij Brussel te zijn opgepakt wachtte ook hen uiteindelijk de vernietiging in Auschwitz.

Er zijn uit een zijlijn-Jakobs (hier met k geschreven) verschillende nabestaanden bij de steenlegging aanwezig. Broer Sam, zijn vrouw Diety en zus Frieda vertellen hoe hun gezin (er woont nog een zus in Israel) het Jodendom zijn gaan beleven. Sam nauwelijks of niet, Frieda niet zozeer religieus als wel met het in standhouden van verschillende tradities en de Israelische zus die orthodox leeft.

Wanneer de steenlegging een vervolg krijgt in de Bussumse Wladimirlaan nummer 3, spreekt daar vooral iets uit van eenzaamheid. Eén steen, geen nabestaanden. Leo Maurice Son was tandarts, werd jong weduwnaar, hertrouwde en scheidde weer en kreeg uit dat tweede huwelijk één dochter van wie verdere gegevens ontbreken. Leo trotseerde de bezetter door sterloos over straat te gaan en voor Joden verboden gelegenheden te bezoeken. Wat hem fataal werd en binnen twee weken na arrestatie in Auschwitz eindigde met de dood.

Leo Maurice Son.

Stichting Struikelstenen Gooise Meren

De laatste legging van struikelstenen geschiedt in Bussum in de KPC de Bazelstraat voor nummer 23. Het huis is leeg want staat te koop en straalt zo het lugubere uit van destijds toen mensen met zogenaamd onbekende bestemming vertrokken oftewel werden afgevoerd. De drie stenen voor Alexander en Rebecca van Leeuwen-Slagter en hun (schoon)zus Betje Cohen-Slagter zijn aangevraagd door omwonenden die bij de legging echter schitteren door afwezigheid.

Het echtpaar Van Leeuwen weet in de oorlogsjaren relatief lang uit handen van de bezetter te blijven dankzij een zgn. 'Sperre', een vrijwaring voor deportatie die Alexander ontving dankzij zijn jarenlange activiteiten op medisch verpleegkundig gebied. Maar toch valt ook voor hem en zijn vrouw het doek al in augustus 1943 als zij in Auschwitz worden vermoord, waar Betje dan al tien maanden eerder is vergast. Alexander en Rebecca worden daarheen gedreven met 'Transport 73' waarmee ruim duizend mensen de dood tegemoet reden en dat bekend werd door de aantekeningen in Westerbork door Etty Hillesum:

De commandant rijdt nog één keer op een fiets de hele trein langs. Dan maakt hij een kort gebaar met de hand als een vorst uit een operette. (…) De fluit slaakt een doordringende kreet. Een trein met meer dan 1000 mensen verlaat Holland…

De KPC de Bazelstraat in Bussum.

Stichting Struikelstenen Gooise Meren

De kilte van een leeg huis op dit nummer 23 wordt bij legging verzacht door nabestaanden. Ze vormen een heel aantal. Van Slagterskant, van Van Leeuwen-zijde en onderling toch zó verschillend ondanks hun verre familieband. ‘Communisten van de oude stempel, anti-zionisten, marktkooplui’, omschrijft een Slagter-nabestaande haar familie van ooit. Aan de Van Leeuwen-kant wijzen uiterlijkheden juist eerder naar een nog altijd min of meer traditioneel beleden Jodendom.

Maar uiteindelijk staan allen hier – zoals op alle steenbelegde adressen – voor de herinnering aan wie ooit was, voor de herkenning van het goed en het kwaad, voor de erkenning van de gedode levenden door het leggen van een steen, het schrijven van een naam.

Matthijs Smits

Stichting Struikelstenen Gooise Meren